

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В КОНТЕКСТІ ВСЕОХОПНОЇ ОБОРОНИ

Аналітичний звіт

Ганна Гриценко

Січень 2026

Зміст

ВСТУП.....	2
1. ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ВСЕОХОПНОЇ ОБОРОНИ.....	4
1.1. Роль волонтерського руху як складника всеохопної оборони.....	4
1.2. Шляхи підсилення волонтерського руху як складника всеохопної оборони.....	5
2. ЖІНКИ В ЦИВІЛЬНІЙ ОБОРОНІ.....	7
2.1. Цивільна готовність тилу та роль жінок у ній.....	7
2.2. Створення єдиної системи цивільної оборони.....	8
3. ДОГЛЯДОВА ПРАЦЯ СПІВРОБІТНИЦЬ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	9
3.1. Виклики поєднання критичної та доглядової праці.....	9
3.2. Підтримка співробітниць критичної інфраструктури, що виконують вдома доглядову працю.....	10
4. ЖІНКИ ТА ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА.....	12
4.1. Бар'єри, які стримують жінок від вступу на військову службу.....	12
4.2. Рекомендації з подолання бар'єрів, що стримують жінок від вступу на військову службу.....	13
5. ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОБОРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ.....	14
5.1. Образ жінок у державних оборонних комунікаціях.....	14
5.2. Підсилення гендерної чутливості державних комунікацій у сфері оборони та військового рекрутингу.....	15
6. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СКЛАДНИК ВСЕОХОПНОЇ ОБОРОНИ.....	16
6.1. Роль місцевого самоврядування у виконанні функцій всеохопної оборони.....	16
6.2. Конкретизація ролі місцевого самоврядування у питаннях всеохопної оборони.....	17
7. ПОРЯДОК ДЕННИЙ 1325 ЯК СКЛАДНИК ВСЕОХОПНОЇ ОБОРОНИ.....	18
7.1. Проблеми впровадження порядку денного 1325 на місцевому рівні.....	18
7.2. Підсилення локалізації НПД 1325.....	19
8. ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ ВІЙНИ ТА РОЗШИРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК.....	20
8.1. Можливості для жінок у галузі новітніх військових технологій.....	20
8.2. Розширення економічних можливостей жінок у галузі новітніх військових технологій.....	21
9. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	22

ВСТУП

Ідея проєкту «Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони» належить філософині Тамарі Злобіній, керівниці ГО «Експертний ресурс Гендер в деталях». Натхненна всеохопною обороною Швеції (*Sveriges totalförsvar* — стратегією залучення всього шведського суспільства до подолання безпекових викликів), Тамара вирішила вивчити шведський досвід, дослідити детальніше, які саме елементи всеохопної оборони вже застосовуються в Україні, та застосувати до українського контексту гендерний підхід.

Актуальність всеохопної оборони в Україні очевидна: перемога України у війні вимагає проведення реформ у сфері оборони та пошуку новаторських рішень у цивільному житті, які сукупно забезпечать стійку і комплексну безпекову стратегію. В умовах постійних атак РФ на цивільне населення, дефіциту кадрів у війську та загальної ресурсної асиметрії питання безпеки країни не може обмежуватися лише військовим складником.

В обраних для проєкту «Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони» сферах досліджень — волонтерський рух, доглядова праця, жінки в армії, жінки в цивільній обороні, економіка, місцеве самоврядування, інформаційна політика — дослідниці пропонують рішення, що синергетично підсилюють стійкість суспільства в тилу та його оборонні можливості на фронті. Зокрема, гендерна чутливість військових комунікацій впливає на темпи долучення жінок до армії, що, разом із подоланням інших бар'єрів, дозволяє асиметрично долати дефіцит військових кадрів. Заходи із цивільної готовності тилу здійснюються волонтерськими організаціями, на які, своєю чергою, впливають умови, в яких існує волонтерський рух, та працівницями критичної інфраструктури, а на якість та кількість їхньої роботи впливає розширення інфраструктури доглядової праці. Економічне уповноваження жінок у галузі новітніх військових технологій дозволяє перекрити дефіцит кадрів у переважно чоловічих професіях в тилу, що утворився за рахунок мобілізації чоловіків, та дозволяє підсилити забезпечення війська новітніми технологічними засобами. Органи місцевого самоврядування реалізують Національні плани дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» та разом з волонтерськими організаціями та органами критичної інфраструктури підсилюють безпеку і цивільну готовність на місцях. Підсилення кожного із цих складників окремо підсилює тил і/або фронт, а підсилення всіх їх разом може дати довготривалий і всеохопний ефект зміцнення суспільної стійкості. Сукупно, застосування гендерного підходу до всеохопної оборони підвищить ефективність обороноздатності через збільшення внеску жінок у зміцнення безпеки країни.

Проведені у рамках проєкту вісім дослідницьких робіт показали, що всеохопна оборона в Україні існує «явочним порядком», здійснюється стихійно і

децентралізовано, що дозволяє їй гнучко реагувати на виклики війни. Попри цей позитивний бік справи, є і негативний: ця стихійність існує несистемно і ресурсно залежить сама від себе, від солідарності людей, які самі потребують солідарності. Рекомендації досліджень, окрім конкретних кроків, адресованих різним акторам на центральному та місцевому рівнях, включають у себе наміри розробити стратегію всеохопної оборони в Україні та інтегрувати стихійні зусилля в єдину систему, інституційно та ресурсно стійку, проте без втрати гнучкості та швидкості реагування.

1. ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ВСЕОХОПНОЇ ОБОРОНИ

«Всеохопна турбота: низовий волонтерський рух як частина оборони України». Анастасія Омелянюк, Дар'я Гросул, Марина Александрович

1.1. Роль волонтерського руху як складника всеохопної оборони

Волонтерський рух в Україні одночасно співпрацює з державою та заповнює її інституційні прогалини, становлячи невіддільну частину всеохопної оборони. Його стихійність підсилює гнучкість реагування на кризові ситуації, водночас сталість залишається обмеженою.

Низові волонтерські ініціативи розгортають взаємодопомогу, підтримку Сил оборони України та допомогу вразливим групам населення там, де державний апарат не встигає реагувати настільки гнучко, діючи як довготривалі «кризові адміністратори». Волонтерський рух трансформує (хоча також і підтримує) гендерні ролі, проявляючи жіноче лідерство, оскільки через гендерну асиметрію у мобілізації чоловіче лідерство часто проявляється на військовій службі. Він також дає досвід громадянської залученості та солідаризації зі співгромадян(к)ами як тими, що мають спільні проблеми (наприклад, об'єднання родин військовополонених), так і тими, що потребують підтримки ззовні. Оскільки важливим складником волонтерського руху є виконання функцій цивільної оборони — підготовки цивільного населення до швидкого та ефективного реагування на безпекові виклики — підсилення волонтерського руху прямо впливає на безпеку тилу. Матеріальна ж підтримка Сил оборони

України прямо впливає на ситуацію у зоні зіткнення та співвідношення між підконтрольними та окупованими територіями.

Разом з тим, дослідження виявило низку викликів, які заважають волонтерським ініціативам проявити свій потенціал і повноцінно реалізувати цей «кризовий менеджмент», що, своєю чергою, послаблює загальну суспільну стійкість. Це правова невизначеність, що стосується не предмету волонтерської діяльності, а самої її, змушуючи волонтерський рух боротися також і за власне існування, а також брак ресурсної стійкості та інституційної підтримки. Волонтерська та благодійна (дослідження проводить тут лінію розмежування) діяльності залежать переважно від підтримки місцевих громад та разових пожертв, покладаючи тягар підтримки суспільної стійкості на людей, які самі потребують підтримки. Хоча при цьому і зміцнюється солідарність, виконання кожної окремої нової задачі щоразу опиняється під загрозою.

1.2. Шляхи підсилення волонтерського руху як складника всеохопної оборони

Оскільки волонтерський рух є невіддільним елементом системи національної стійкості та всеохопної оборони, експліцитне визнання його у такій якості з боку державного апарату, органів місцевого самоврядування та самого його дозволяє розвинути стратегічний погляд на волонтерство, відкриваючи шлях для максимально широкої реалізації волонтерського потенціалу.

У практичному розрізі це означає, що інституційна підтримка волонтерських ініціатив має бути розширена та диверсифікована, а практики, які себе показали як ефективні, — масштабовані та спроектовані на національний рівень. Як паралельно показує дослідження сфери цивільної оборони, волонтерські напрацювання підсилюють, зокрема, і критичну інфраструктуру, тому доцільно сфокусуватися, зокрема, на моделі стабільної співпраці державних структур, що відповідають за цивільну оборону, та громадянських ініціатив, що фокусуються на цивільній готовності. Співпраця волонтерства із державним сектором на національному та місцевому рівнях матиме синергетичні результати, дозволяючи широко використовувати волонтерські напрацювання.

Дослідниці пропонують також правове розмежування волонтерства та благодійної діяльності, що дозволить усунути правові прогалини та суперечності і розробити ефективніші загальнонаціональні та місцеві політики для підсилення як однієї, так і іншої категорії.

Застосування гендерного підходу у політиках, спрямованих на підтримку волонтерського середовища, дозволить підсилити жіночий потенціал, оприявнивши нових низових лідерок та давши їм можливість особистісного зростання.

2. ЖІНКИ В ЦИВІЛЬНІЙ ОБОРОНІ

«Жінки в цивільній обороні». Світлана Ганаба, Дар'я Гапірова, Наталія Мачаліна

2.1. Цивільна готовність тилу та роль жінок у ній

Обсяги і діапазон викликів повномасштабної війни, в якій атаки з боку збройних сил РФ на цивільне населення України в тилу ведуться так само щоденно, як і бойові дії у зоні зіткнення, призводять до того, що українське суспільство не може покладатися лише на державну критичну інфраструктуру. Державний рівень цивільної оборони перенавантажений і потребує допомоги.

Із цього випливає, що стандартні механізми цивільної оборони потребують системного доповнення через широке залучення громадян/ок на різних рівнях, які у доступні їм способи могли би подбати про свою безпеку самі. В Україні існують численні громадські практики цивільної оборони, від масштабного загальнонаціонального волонтерства до локальних ініціатив. Як також показано у дослідженні українського волонтерського руху, вони загалом продемонстрували свою ефективність, проте водночас залишаються фрагментованими та стихійними, недостатньо інтегрованими у державну політику. У цьому контексті концепція шведської всеохопної оборони (*Sveriges totalförsvar*), де держава і загальнонаціональні добровільні об'єднання широко і системно співпрацюють, може слугувати обґрунтованим напрямом запозичення найкращих практик з досвіду Швеції.

Перетворення окремих практик цивільної готовності та інфраструктури реагування на надзвичайні ситуації у цілісну систему всеохопної готовності не лише підготує до безпекових викликів окремих осіб чи домогосподарства, а й підтримає системи ДСНС, поліції та медицини навченими, передбачуваними та

готовими оперативно реагувати добровільними ініціативами на місцевому та загальнонаціональному рівні. Таке поєднання державних і суспільних ресурсів формує передумови для проактивного управління кризовими ситуаціями, зменшує хаотичність реакцій у випадку надзвичайних ситуацій і закладає основу для довгострокової стійкості системи цивільної оборони.

Оскільки через гендерний дисбаланс системи мобілізації до Сил оборони України жінки переважно залишаються цивільними, потенціал жінок, що не перебувають у структурі військової оборони, можна використати для підсилення цивільної оборони та збільшення їхньої власної самозарадності та самозарадності їхніх домогосподарств у важкі та небезпечні часи. Тому застосування гендерного підходу до заходів підсилення цивільної оборони є актуальним, а інвестиції ресурсів у гендерну рівність — своєчасними.

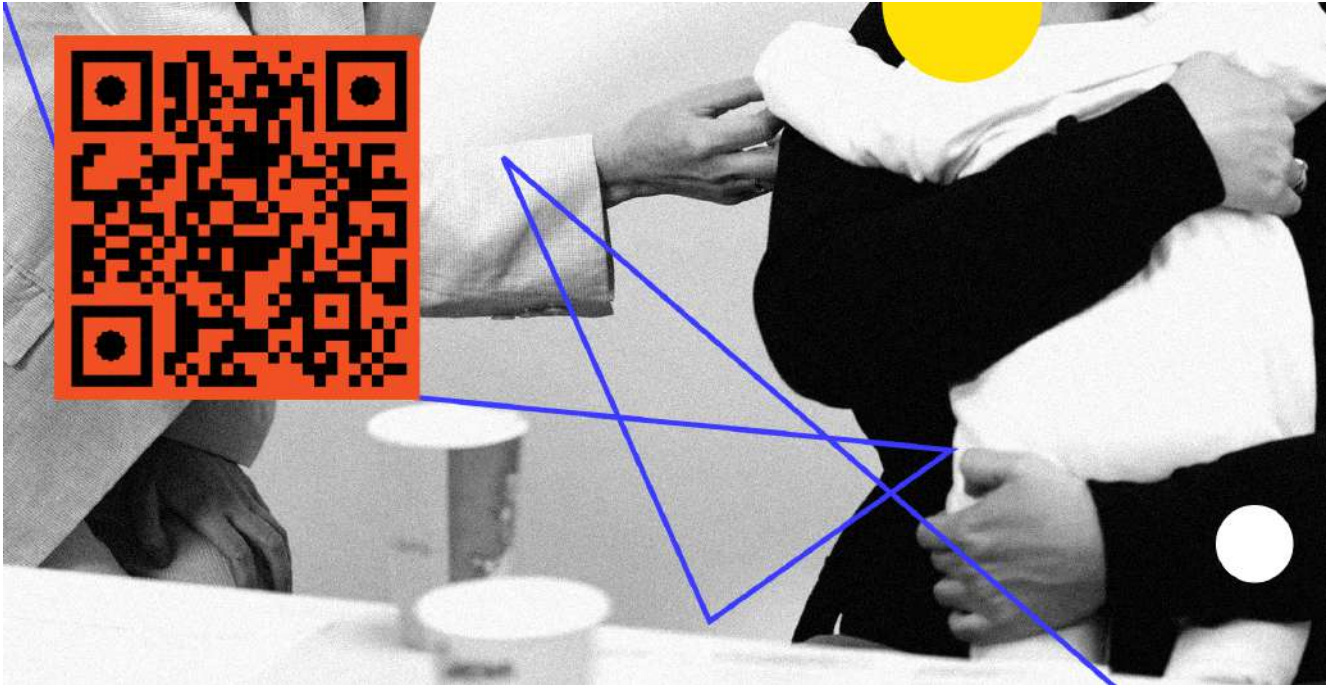
2.2. Створення єдиної системи цивільної оборони

Волонтерство у сфері цивільної оборони, що зараз стихійно компенсує прогалини у роботі держави, має бути інтегровано у загальну систему стабільної готовності тилу, структуровану та узгоджену, із чіткими функціями та розподілом відповідальності, де займе своє місце як прогнозований, навчений і ресурсно наснажений складник. Дослідниці рекомендують відхід від моделі «цивільного захисту населення» на користь моделі «цивільної оборони» чи «цивільної готовності», не покладаючи реагування на безпекові виклики лише на профільні державні структури, натомість формуючи у громадян/ок розуміння спільної, суспільно орієнтованої відповідальності за власну та колективну безпеку. Це зробить оборону справді всеохопною — такою, що пронизує суспільство на всіх рівнях від індивіда до найвищих органів влади.

Розгалужена інфраструктура реагування на надзвичайні ситуації та підготовки громадян/ок до національного спротиву має запрацювати як центр тяжіння для волонтерських ініціатив та індивідуальних громадян/ок, забезпечуючи широке поширення навичок виживання, стійкості та функціональності в умовах безпекових викликів та криз, а також оперативне залучення підготовлених громадян/ок у випадках виникнення екстреної потреби. Дослідниці також рекомендують підсилити механізми цивільно-військового співробітництва, розвиток волонтерських мереж та вдосконалення системи оповіщення населення.

3. Доглядова праця співробітниць критичної інфраструктури

«Доглядова праця в контексті всеохопної оборони». Тетяна Коновалова, Дарина Коркач, Тетяна Медіна

3.1. Виклики поєднання критичної та доглядової праці

Ефективність поєднання роботи у критичній інфраструктурі та доглядової праці вдома безпосередньо впливає на стійкість суспільства, адже без доглядової інфраструктури неможливо розкрити повний потенціал трудових ресурсів. Особливо це стосується критично важливих сфер — ДСНС, поліції, медицини, освіти, де часто працюють жінки, які водночас часто є основними виконавицями доглядової праці вдома, здійснюючи догляд за дітьми, літніми людьми, людьми з інвалідністю. Як показано у дослідженні ролі жінок у цивільній обороні, з огляду на обсяги безпекових викликів в умовах повномасштабної війни інфраструктура критичного реагування та критичної стійкості часто не може впоратися із цими викликами повноцінно та потребує допомоги з боку громадянського суспільства. Проте є простір і для підсилення самої цієї інфраструктури.

Важливим викликом у роботі співробітниць критичної інфраструктури, що здійснюють доглядову працю вдома, є погана передбачуваність розкладу життя в умовах поєднання цих двох видів діяльності. Подвійне навантаження жінок і необхідність «жонглювати» своїм часом та ресурсами зрештою конвертується у зменшення кількості оплачуваної праці, адже додаткове навантаження вдома зменшує години, відпрацьовані в системі, та змушує жінок переходити на скорочений робочий день чи відмовлятися від роботи. У

випадках, коли немає можливості скоротити сукупне навантаження кількісно, через втому і вигорання страждає якість роботи. Отже, без передбачуваного догляду критична інфраструктура втрачає години, зміни й кадри, а всеохопна оборона стає слабшою саме у критичних сферах.

На питання поєднання доглядової праці і роботи у критичних галузях треба спрямувати окрему державну політику з короткостроковими і довгостроковими заходами, рівно як і місцеві політики. Ключовою метою таких політик має стати переведення поєднання домашньої праці і роботи на забезпечення стійкості тилу із площини індивідуальних надзусиль, хаотично підтриманих найближчим оточенням чи дещо вільнішими колегами, у площину передбачуваного, наскільки це можливо, навантаження і передбачуваної, наскільки це можливо, підтримки. Інтеграція доглядової праці у планування виконання критично важливих функцій підсилить як самих співробітниць критичної інфраструктури, так і якість роботи, яку вони виконують. Оприятлення невидимої «другої зміни» дозволить гнучкіше планувати роботу критично важливих суспільних функцій, що матиме наслідки у формі додаткових відпрацьованих годин, нижчої плинності кадрів і вищої психологічної витривалості громад.

3.2. Підтримка співробітниць критичної інфраструктури, що виконують вдома доглядову працю

Горизонтальну самоорганізацію, яка виручає співробітниць критичної інфраструктури зараз, треба перевести із площини приватної взаємодопомоги у площину політик. Результатом таких політик має стати поява можливостей короткострокового та нічного догляду біля дому, профінансованих кадрових резервів для тимчасового заміщення, більш передбачувані та більш фрагментовані графіки.

Маршрут надання статусу доглядальника/ці, отримання пільг чи доступу до інших ресурсів підтримки треба оптимізувати.

Галузеві міністерства мають облаштувати інфраструктуру догляду та систему гнучкості: укриття з дитячими просторами, подовжені/чергові години, центри догляду при лікарнях та опорних установах, регулярну психологічну підтримку персоналу. До ключових показників ефективності керівництва варто додати й такі, що спрямовані на утримання кадрів та їхній добробут.

Органам місцевого самоврядування дослідниці пропонують оптимізувати роботу доглядових послуг, що надаються громадою, та збільшити їхній обсяг.

Громадським організаціям, бізнесу та міжнародним партнерам варто також приділити більше уваги підтримці доглядальниць/ків у своїй громаді чи на загальнонаціональному рівні.

4. ЖІНКИ ТА ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА

«Бар'єри, які стримують жінок від вступу на військову службу, та інституційні рішення для їх подолання». Дарина Завгородня, Марія Звягінцева, Анна Пашкіна

4.1. Бар'єри, які стримують жінок від вступу на військову службу

Попри позитивні зміни, які відбулися у секторі оборони України після 2014 року, питання рівних можливостей для жінок у військовій сфері залишається актуальним — не тільки як реалізація прав та можливостей жінок, які мають бажання служити, а й як асиметрична відповідь на значний мобілізаційний ресурс, який виставляє ворог. Потенціал жінок, які теоретично готові служити, але через певні перешкоди досі не вступили на службу, залишається недовикористаним. Жінки свідомі того, що на службі стикнуться як із загальними системними проблемами ЗСУ, з якими стикаються і чоловіки, так і додатково зі складнощами, що стосуються їх як жінок. При цьому вони не зобов'язані захищати державу «за визначенням», як чоловіки, і залучаються до служби у ЗСУ на добровільній основі. Тим важливіше не втратити цю мотивацію у тих випадках, коли вона з'являється.

Зараз залучення жінок до лав ЗСУ стримується через інституційні, правові, соціальні та інформаційні прогалини, а також через стереотипи. Жінкам, що розглядають можливість вступу на військову службу, бракує доступної інформації про умови служби, очікування та процедури, а також загалом інформаційних кампаній, орієнтованих на жінок.

Після вступу на службу жінки стикаються із різними формами дискримінації на службі, стереотипами, прогалинами та несистемними правилами у питанні умов служби, матеріально-технічною неготовністю війська, а також

неефективністю системи скарг на порушення їхніх прав. Окремою проблемою є тема репродуктивного здоров'я та переживання вагітності під час перебування на військовій службі, як і загалом доступності окремих медичних послуг для військовослужбовиць.

Усунення інформаційних, соціально-культурних, матеріально-технічних та інших бар'єрів, що їх виявило дослідження, підсилить жінок, що вже перебувають на службі, та заохотить до добровільної служби жінок, що зараз не зобов'язані вступати на службу. Це, своєю чергою, в умовах дефіциту чоловічих кадрів суттєво підсилить людський ресурс Сил оборони України. Ключовим завданням вищого рівня має бути створення інституційної культури, що базується на повазі до людської гідності та різноманіття і сфокусує жінок лише на виконанні службових завдань, не відволікаючи їхню увагу на опір стереотипам, дискримінації, домаганням, подвійним стандартам чи умовам служби.

4.2. Рекомендації з подолання бар'єрів, що стримують жінок від вступу на військову службу

Від надання формальних можливостей служити, яке вже відбулося, варто перейти до усунення практичних перешкод та нерівного ставлення до жінок на місцях. Проактивна позиція як окремих командирів підрозділів, так і Міністерства оборони України та інших задіяних структур у питанні розв'язання описаних проблем підсилить жінок, які вже долучені до захисту України, її територіальної незалежності та суверенітету, і дадуть позитивний сигнал жінкам, що поки що вагаються.

Комплексні рекомендації, які дослідниці дають Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, Міністерству оборони України та іншим залученим сторонам, серед ключових пріоритетів пропонують створення безпечного недискримінаційного середовища, оновлення нормативної бази, запровадження ефективних механізмів скарг і протидії домаганням, удосконалення соціальних гарантій і матеріального забезпечення. Особливу увагу, на думку дослідниць, варто приділити питанням медичного забезпечення та репродуктивного здоров'я.

Загальна рекомендація долати гендерні стереотипи тут перетинається з аналогічною рекомендацією, що її сформулювали дослідниці гендерної чутливості у державних оборонних комунікаціях, які сфокусувалися на цій вузькій темі.

5. ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОБОРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ

«Гендерна чутливість державних комунікацій у сфері оборони». Ада Красенко, Олена Побурко, Анна Романдаш

5.1. Образ жінок у державних оборонних комунікаціях

Комунікації, що стосуються сфери оборони, вже зробили жінок видимими, але ще не зробили рівними. Хоча фемінітиви звучать дедалі частіше, у медіа з'являються історії військовослужбовиць із їхніми реальними успіхами та труднощами, а День захисника перейменовано на День захисника та захисниці — цього все ще не достатньо для практичної гендерної рівності.

Зараз жіночим репрезентаціям у державних оборонних комунікаціях бракує предметності, а темі рівних прав та можливостей жінок і чоловіків — представленості. Найбільше бракує операційної конкретики: назв посад і спеціальностей, описів функцій, повноважень і умов служби, симетрично поданих для жінок і чоловіків. Комунікаційні матеріали часто включають жінок компліментарно та символічно, як «берегинь», що бережуть (читай — обслуговують) воїнів, не фокусуючись на тому, що реально роблять жінки у війську, та відтворюючи замість партнерства і побратимства-посестринства патріархальну дихотомію «берегиня-воїн». Подекуди навіть рекрутингові центри не залучають жінок охоче, транслюючи обмежену потребу в жінках лише на тилкових спеціальностях чи у певних бригадах, що може розглядатися як порушення трудового законодавства. Військові комунікації можуть бути і прямо адресовані чоловічій аудиторії, зображаючи жінок лише як цивільних партнерок військових чоловіків. Сукупно такий підхід підкріплює інформаційні

та соціально-культурні бар'єри для вступу жінок на службу, згадані також в іншому дослідженні проєкту, що вивчало бар'єри для жіночої військової служби, і створює враження, що жінкам у війську не раді. В умовах вираженого дефіциту чоловічих кадрів, нехтування потенціалом добре вмотивованих жінок чи тих жінок, які вагаються, не є виправданим.

5.2. Підсилення гендерної чутливості державних комунікацій у сфері оборони та військового рекрутингу

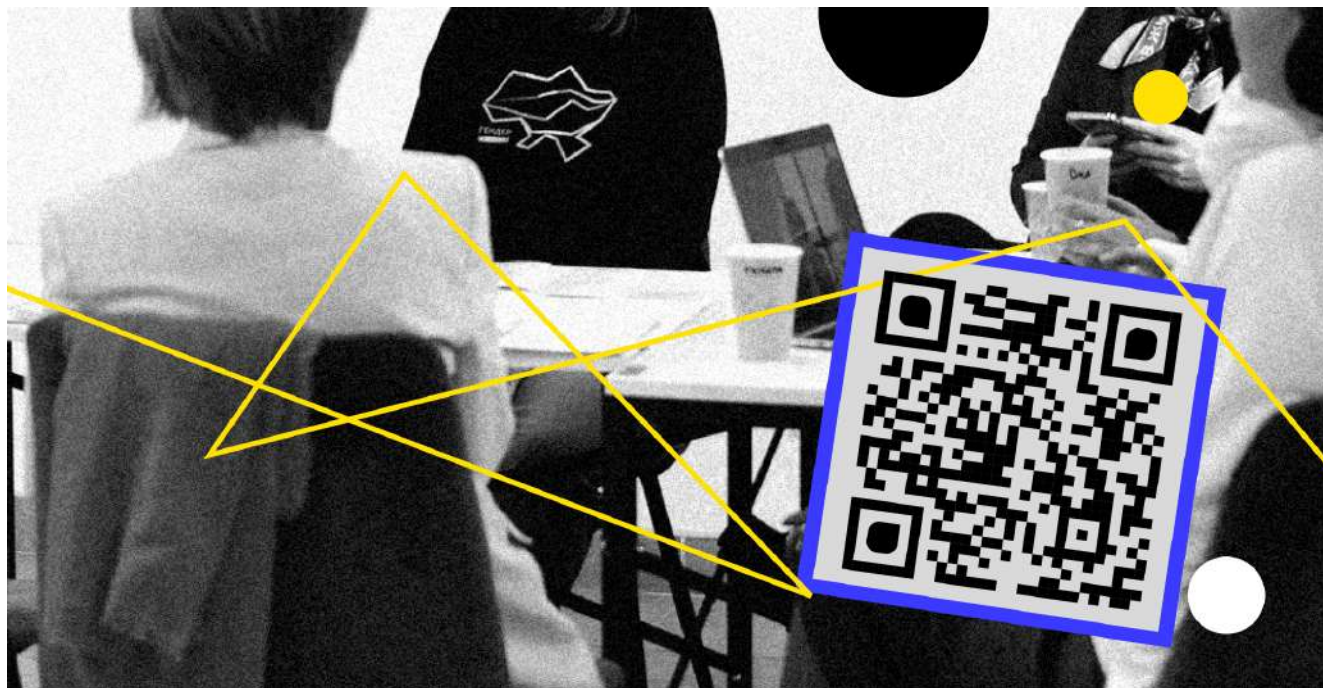
Державні комунікації у сфері оборони та військового рекрутингу мають працювати в межах єдиних стандартів, які закріплюють принципи гендерної рівності і дають комунікаційним командам бригад, рекрутингових центрів, інших оборонних структур конкретні інструкції, як саме їх варто дотримуватися. У таких комунікаціях треба не лише обмежуватися формальними ознаками видимості жінок, як-от фемінітивами й абстрактно-символічними образами військовослужбовиць як «берегинь», а й активно висвітлювати реальний досвід військовослужбовиць, їхні функції та досягнення, підкреслювати важливість дотримання їхніх прав та реалізації їхнього потенціалу.

Дослідниці рекомендують використовувати державні свята, важливі дати та інші інформаційні приводи для того, щоб інституції та офіційні особи могли прозвітуватися про те, як вони вирішують проблеми рівності та дискримінації. Крім того, важливо, щоб комунікації приділяли окрему увагу рекрутингу жінок, проактивно відповідаючи на запитання, які можуть бути цікаві жіночій аудиторії.

Подолання бар'єру невідомості і неясності та зменшення ризиків бути дискримінованою на службі позитивно впливатиме на число жінок, які добровільно долучаються до служби, що незалежно підтверджено дослідницями, які вивчали бар'єри для жіночої військової служби. Своєю чергою, це дозволить реалізувати потенціал таких жінок і скоротити дисбаланс у людських ресурсах між Силами оборони України та збройними силами держави-агресора.

6. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СКЛАДНИК ВСЕОХОПНОЇ ОБОРОНИ

«Всеохопна оборона в контексті місцевого самоврядування та державного управління».
Юлія Дзюба

6.1. Роль місцевого самоврядування у виконанні функцій всеохопної оборони

Законодавство України визначає поняття і складники всеохопної оборони, проте роль місцевого самоврядування залишається фрагментарною, а повноваження органів місцевої влади та військових адміністрацій розподілено нечітко, що знижує ефективність оборонного планування, ускладнює оборонне управління та затримує реалізацію оборонних заходів. Це впливає, зокрема, і на реалізацію порядку денного 1325 на місцевому рівні, яка носить несистемний характер. Координаційних механізмів бракує як між різними гілками влади, так і між різними рівнями ухвалення рішень. Все це разом марнує багато ресурсів на «тертя» між елементами системи.

Фактично на місцевому рівні всеохопна оборона реалізується великою мірою через неформальні практики. Місцеві ради й адміністрації беруть на себе велику ініціативу реагування на виклики війни, не чекаючи спуску згори інструкцій, і стають опорою стійкості держави на місцях. Таким чином, в умовах загальної невизначеності саме місцева ініціатива є найефективнішою відповіддю на виклики війни, і стійкість суспільства формується знизу вгору, ґрунтуючись на самоорганізації та взаємодії на місцевому рівні. Тому саме місцеву ініціативу треба підтримувати інституційно та ресурсно, у спосіб, що не призведе до втрати гнучкості реагування.

У всіх згаданих вище процесах активну участь як низові лідерки беруть жінки — співробітниці органів місцевого самоврядування, громадські діячки, учасниці кризових штабів, рад оборони громад тощо. Підтримка заходів, спрямованих на досягнення гендерної рівності, допоможе краще реалізувати потенціал жіночого лідерства, що, своєю чергою, підсилить стійкість громад і сумарну стійкість держави — як сукупності громад.

6.2. Конкретизація ролі місцевого самоврядування у питаннях всеохопної оборони

Всеохопна оборона має бути закріплена на рівні стратегічних документів держави, в яких треба закріпити інституційну роль місцевого самоврядування у системі національної безпеки. Самі органи місцевого самоврядування та військові адміністрації мусять отримати чітке розуміння та розмежування своїх компетенцій, повноважень та обов'язків. Громади, що беруть активну участь у реалізації заходів всеохопної оборони, варто підтримувати ресурсно — як фінансово, так і через підсилення людського капіталу.

На рівні місцевого самоврядування мають з'явитися місцеві політики безпеки та безпекові плани дій, засновані на координації та взаємодії органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій, центральних органів виконавчої влади, локально розміщених військових підрозділів, служб критичної інфраструктури, ветеранських організацій тощо. Дослідниці, що вивчали реалізацію порядку денного 1325 на місцевому рівні, також погоджуються з тим, що акторам у цій сфері бракує координації і її треба підсилювати.

У всі місцеві політики та плани дій треба активно включати жінок та жіночі організації як такі, що вже виявляють лідерство та реалізують заходи стійкості. Документування і поширення інформації про роль жінок у процесах розбудови стійкості допоможе масштабувати найкращі практики, надихне жінок в інших громадах та дасть краще розуміння інтеграції гендерних інструментів у безпекові процеси.

7. ПОРЯДОК ДЕННИЙ 1325 ЯК СКЛАДНИК ВСЕОХОПНОЇ ОБОРОНИ

«Перспективи реалізації концепції всеохопної оборони на місцевому рівні на прикладі локалізації Національного плану дій 1325». Наталія Вишневецька, Марія Ушакова

7.1. Проблеми впровадження порядку денного 1325 на місцевому рівні

Національний план дій з виконання резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року (НПД 1325) як такий, що пропонує наскрізний міжвідомчий комплекс заходів безпекового характеру, може стати елементом ширшої системи всеохопної оборони. Він має на меті, зокрема, включити в процеси безпеки і оборони категорію населення, яка історично виключена з цих процесів, — жінок.

У ході дослідження було виявлено, що впровадження НПД 1325 на місцевому рівні має системні прогалини. Виконавцям плану на місцях бракує спроможностей (фінансування, компетентних та вільних кадрів), індикаторів виконання, зворотного зв'язку та координації. Український Національний план є великим документом з низьким рівнем конкретності, що ускладнює його реалізацію, оскільки бачення конкретного наповнення заходів плану та взаємні очікування виконавців плану на різних рівнях можуть сильно відрізнятися. Таким чином, як планування заходів, так і їх реалізація можуть здійснюватися поверхово, формально, «для галочки».

Водночас інтеграція громадянського суспільства у процес локалізації Національного плану та його виконання на місцевому рівні, попри

розвиненість українського громадянського суспільства та наявність у всіх підконтрольних регіонах місцевих коаліцій 1325, залишається обмеженою. Громадянське суспільство, яке при цьому проробляє велику роботу за темами плану де-факто, діє радше стихійно, гнучко реагуючи на безпекові виклики, часто залишаючись при цьому поза межами розробки як самого Національного плану, так і місцевих планів дій. Місцева влада при цьому часто сприймає залучення активісток і активістів як додаткове навантаження, а не як партнерство. Паралельна проблема: залучення жінок та врахування потреб вразливих груп досі сприймається як вторинне завдання в рамках реагування на безпекові виклики, хоча інтеграція гендерного підходу могла би підвищити кумулятивний рівень безпеки. Загалом державна безпекова вертикаль діє окремо, виконавці плану на місцях — окремо, громадянське суспільство, зокрема жіночі організації — ще окремо, і «зустрічаються» вони погано.

7.2. Підсилення локалізації НПД 1325

Порядок денний 1325, як і гендерний мейнстримінг, треба ширше інтегрувати в роботу центральних органів виконавчої влади, а у ширшій сфері всеохопної оборони варто налагодити проактивне стратегування та міжвідомчу координацію зі створенням платформ, які координуватимуть реалізацію Національного плану. Реалізація порядку денного 1325, а також суміжних і гендерних програм, треба належним чином профінансувати. Виконавці НПД 1325 на місцевому рівні також мають бути належним чином скоординовані (що підтверджує і інше дослідження місцевого самоврядування), профінансовані та забезпечені спроможностями.

Фокус планування та реалізації національного плану та місцевих планів дій варто змістити від практики ухвалення «декларативних» і «наказових» планів без ресурсного забезпечення і розуміння цінності завдань «згори донизу» до спільних пошуків рішень, що реально потрібні на національному та місцевому рівнях та реалістично можуть бути здійснені. Основою такого пошуку рішень має стати стратегічне планування та широка участь громад в ідентифікації їхніх безпекових викликів та потреб. Під «громадою» розуміється не лише відповідальний орган місцевого самоврядування, а й місцеве громадянське суспільство, зокрема жіночі організації.

8. ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ ВІЙНИ ТА РОЗШИРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК

«Технологізація війни: розширення можливостей економічної залученості жінок». Марія Кримова, Марина Руденко, Сніжана Шевченко

8.1. Можливості для жінок у галузі новітніх військових технологій

Через особливості ведення технологічної війни та постійне змагання із впровадження новітніх військових технологій бурхливо розвивається та зростає відповідна галузь економіки. Галузь новітніх військових технологій має державне замовлення, приватних клієнтів та міжнародні інвестиції. Підприємства, що розробляють та виготовляють технологічну військову продукцію, охоче залучають жінок, зокрема надаючи застосування їхнім патріотичним цінностям та пропонуючи їм місце у перспективній галузі.

Проте низка бар'єрів заважає жінкам реалізуватися у цій галузі повністю, що, своєю чергою, обмежує сукупний потенціал галузі. Залучення жінок до стереотипно чоловічих професій, до яких належать і високотехнологічні, дозволить реалізувати їхній потенціал та компенсувати дефіцит чоловіків, що полишили «чоловічі» галузі на користь військової служби, сприятиме сталому розвитку сектору оборони та створить кадровий резерв для добровільної військової служби. Ігнорування гендерних бар'єрів натомість є стратегічно шкідливим: знижуються людський ресурс, інноваційний потенціал та сумарна стійкість системи національної безпеки.

Хоча виробники і залучають жінок до роботи у галузі військових технологій, жінки все ще стикаються як із явними бар'єрами, так і з гендерною «сліпотою».

Кількість жінок на керівних посадах є пропорційно меншою до їхньої представленості у галузі; на рівні державної політики заходи щодо розширення участі жінок також не проводяться. Жінки відчують тиск стереотипів, обмежені у можливостях навчання, мають (чи вважають, що мають) недостатню вихідну підготовку через особливості жіночої соціалізації та додатково навантажені доглядовою працею.

8.2. Розширення економічних можливостей жінок у галузі новітніх військових технологій

Галузь новітніх військових технологій як одна зі стратегічно найважливіших має проактивно усувати найменші перешкоди для залучення та професійного зростання жінок.

Дослідниці рекомендують державі інтегрувати міжнародні принципи рівності у політики щодо оборонної галузі та розробити верхньорівневу державну стратегію залучення до неї жінок. Питання зайнятості жінок у галузі новітніх військових технологій треба включити до національного стратегічного безпекового планування, зокрема варто інтегрувати складник економічного уповноваження жінок у галузі військових технологій у порядок денний «Жінки, мир, безпека». Серед рекомендацій нижчого рівня варто підкреслити потребу розвивати жіночу технічну освіту та надавати податкові пільги гендерно чутливим бізнесам.

Роботодавцям доцільно реалізовувати інклюзивні та гнучкі політики на робочому місці і готувати собі кадри, інвестуючи у навчання жінок новітніх технологій. Громадянському суспільству та міжнародним партнерам рекомендовано сприяти перекваліфікації жінок у сферу військових технологій та підвищенню видимості жінок, що вже працюють у цій галузі.

9. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

За підсумками восьми проведених досліджень було з'ясовано, що всеохопна оборона в Україні існує у стихійний спосіб і представлена на різних рівнях — від індивідуальних ініціатив до національних планів дій. У цій стихійності є і сила, і слабкість: гнучкість дозволяє реагувати на виклики війни якнайшвидше, не очікуючи дозволу «згори» чи заданих рамок, водночас багатьом гарним практикам, що застосовуються точково, бракує інституційності, вкоріненості, масштабування та джерел підтримки.

Дослідження показують, що гендерний підхід є важливим елементом всеохопної оборони, оскільки, з одного боку, жінки є бенефіціарками практик соціальної стійкості, а з іншого, будівничими таких практик. Із цього випливає, що рух у напрямку гендерної рівності дозволяє якнайкраще реалізувати потенціал жінок, заразом підсилюючи сукупні можливості суспільства та його сукупну стійкість у зоні бойового зіткнення, в тилу та у цивільному житті.

Законодавство України визначає поняття і складники всеохопної оборони у Стратегії воєнної безпеки України (2021), проте цей документ є рамковим, потребує оновлення і конкретизації відповідно до секторів гібридної війни. У 2026 році є потреба об'єднати зусилля громадянського суспільства, держави і міжнародних стейкхолдерів для переведення стихійних і розрізнених практик всеохопної оборони в Україні в цілісну, інституціоналізовану, системну, сталу і дієву стратегію і політику безпеки.

Запропоновані дослідницями комплексні рішення у сфері військової та цивільної оборони, на ринку праці та у сфері управління дозволять підсилити соціальну стійкість, зберігаючи гнучкість реагування на виклики війни, водночас підтримуючи тих, хто це реагування здійснює.

Водночас проєкт охопив лише деякі сфери, які стосуються практичної реалізації всеохопної оборони в Україні. Існують і інші важливі фактори стійкості та напрямки досліджень. Подальша робота у рамках проєкту може включати в себе роботу над такими темами:

- продовольча безпека;
- охорона здоров'я, домедична допомога та донорство крові;
- енергетична безпека;
- екологічна безпека;
- безпека домашніх і свійських тварин та їхніх власників;
- когнітивна війна і протидія дезінформації;
- кібербезпека і фізичний захист інформації;
- контроль над вогнепальною зброєю;
- ветеранська політика.

Загалом стихійність, з якою українське суспільство реагує на виклики війни, має змінитися сталістю без втрати гнучкості та швидкості реагування. Передусім варто мислити стратегічно і комплексно: всі сфери суспільного життя, оглянуті у дослідженнях, проведених у рамках проєкту «Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони», та інші, які залишилися поза його рамками, утворюють стихійно сформовану систему суспільної стійкості. Ця система має перерости у стабільну стратегію, де органи центральної влади, органи місцевого самоврядування, волонтерство, благодійна діяльність, бізнес, міжнародні партнери та інші задіяні актори мають працювати синергетично, підтримуючи одне одного та прибираючи бар'єри, які заважають більшій ефективності.

Пошук рішень, що дозволять суспільству стати стійкішим, а стихійній всеохопній обороні перейти до стабільності, має стати задачею українського суспільства на всіх рівнях. Гендерний підхід у цьому контексті теж варто розглядати не як данину суспільній моді, а як розкриття потенціалу половини суспільства, який через упередження, дискримінаційні практики чи інші бар'єри лишається недостатньо оприями.

Всеохопна оборона стане справді всеохопною і справді обороною лише тоді, коли кожен її елемент зміцнить свою стійкість і взаємодіятиме з іншими. Цивільна готовність індивідів та домогосподарств переростає у цивільну готовність громад. Громадянська ініціативність у формі волонтерства чи благодійності підсилює Сили оборони, місцеві громади, вразливі групи населення та зрештою самих її учасників та учасниць. Повне розкриття жіночого потенціалу у критичних та/або стереотипно чоловічих професіях актуально як у цивільному, так і у військовому житті. Все це разом утворить активне, захищене та солідарне суспільство, стійке до безпекових викликів.

Менторки проєкту і рецензентки аналітичних звітів:

Докторка соціологічних наук Олена Стрельник.

Гендерна експертка Ганна Гриценко.

Дослідження реалізовано ГО «Експертний ресурс Гендер в деталях» в межах проєкту «Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони», на кошти гранту «Найкращі практики шведського гендерного підходу як інструмент розширення можливостей українських жінок для впровадження сталих реформ і сприяння євроінтеграції України», за фінансової підтримки Шведського інституту, у партнерстві зі Шведським міжнародним ліберальним центром.